

MUAMMOLI IZLANISH METODI – BOSHLANG‘ICH SINIF ONA TILI DARSLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILI

Beknazarova Xadicha Suyunovna

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

boshlang‘ich ta‘lim kafedrası katta o‘qituvchisi

beknazarovaxadicha74@mail.ru

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada boshlang‘ich ta‘lim ona tili darslari jarayonini samaradorligini oshirishda muammoli va izlanish metodlaridan foydalanish yo‘llari, ahamiyati haqida ilmiy fikrlar bayon etilgan.*

***Kalit so‘zlar:** ta‘lim, ob‘ekt, sub‘ekt, muammoli metod, didaktik o‘yin, mustaqil fikrlash.*

***Абстрактный.** В данной статье представлены научные мнения о путях и важности использования проблемных и исследовательских методов в повышении эффективности процесса начального образования на уроках родного языка.*

***Ключевые слова:** образование, объект, предмет, проблемный метод, дидактическая игра, самостоятельное мышление.*

***Abstract.** In this article, scientific opinions about the ways and importance of using problem and research methods in increasing the effectiveness of the process of primary education mother tongue lessons are presented.*

***Key words:** education, object, subject, problem method, didactic game, independent thinking.*

O‘quvchilar ta‘lim ob‘ekti bo‘lib qolmay, sub‘ekti ham bo‘lishlari lozimligi davr talabidir. Ular o‘qituvchining talabini shunchaki o‘zlashtirmay, balki o‘z shaxsiy tajribalari, aqliy rivojlanish darajalariga qarab faol o‘zlashtirishlari, qayta ishlashlari lozim. Ta‘lim jarayonida mustaqil fikrlashga harakat qilishga qobil yosh avlodni tarbiyalash lozim.

Ta‘limning muammoli metodi nuqtai nazaridan ta‘limdagi asosiy yo‘nalish o‘quvchilarda o‘quv topshiriqlarini hal etish, bilish va mustaqil fikrlash faoliyatini shakllantirishdir. Ta‘lim jarayonida o‘quvchilar sub‘ekt sifatida jalb qilinib, o‘qituvchi rahbarligida o‘zlari bilim oladigan sharoitga solinadi. Shu jarayonda yangidan yangi, murakkablashib boruvchi uzluksiz muammolarga dahldor ta‘lim tashkil etiladi. Bunday

ta'limda butun bir dars bitta asosiy muammoni hal etishga bag'ishlanishi mumkin. Yoki bir dars davomida o'rganilishi lozim bo'lgan o'quv materialini bir qancha izchil muammolarga bo'linishi mumkin. Muammolar ketma-ket hal qilingach, bilimlarni bir tizimga solish, umumlashtirish amalga oshiriladi.

Muammoli izlanish metodi o'quvchilar oldiga muammoli savol yoki topshiriqlar qo'yish, muammoli vaziyat yaratish, muammolarni hal etishga o'quvchilarni jalb etish, ular faoliyatini nazorat qilish, yakuniy xulosalar chiqarishni o'z ichiga olib, uning o'quv muammosi, muammoli vaziyat, muammoli savol, muammoli topshiriq kabi kategoriyalari mavjuddir.

O'quv muammosi ilmiy bilish zaruriyatining sub'ektiv ifodasidir. U muammoli vaziyatning in'ikosi, ya'ni ta'lim jarayonida bilish va bilmaslik o'rtasida yuzaga keluvchi ob'ektiv ziddiyatdir.

Umuman olganda, o'quv muammosi deganda o'quvchilar tomonidan mustaqil izlanishlar tufayli hal etilishi ko'zda tutilgan ziddiyatli masala tushuniladi.

Ziddiyatli masala esa o'ziga xos muammoli topshiriq, muammoli savol shaklida bo'lib, o'quvchilardan mustaqil fikr yuritishni talab etadi. Muammoning hal etilishi natijasida yangi bilimlar bilan qurollantiriladi.

Ayrim olimlar muammoli vaziyatni mavhum, ya'ni uncha aniq bo'lmagan va kam anglanadigan holat deb baholasalar, boshqa olimlar bilish va amaliy qiyinchilikni boshdan kechirayotgan sub'ektning psixologik holati, bilish va inson faoliyati o'rtasidagi ziddiyat sifatida baholaydilar. Jumladan, tadqiqotchi R.Ibragimov muammoli vaziyat deganda «topshiriqni bajarish jarayonida yuzaga keluvchi o'quvchining psixik holatini tushunamiz» deb ta'riflaydi.

A.G'ulomov va M.Qodirovlar ona tili ta'limi jarayonida muammoli vaziyat quyidagi hollarda yuzaga kelishini ko'rsatib o'tadilar:

- noma'lumni izlab topish, qiyinchilikni bartaraf etish zaruriyati tug'ilganda;
- ona tilidan egallangan bilimlarni yangi sharoitda qo'llash ehtiyoji yuzaga kelganda;
- muammoli topshiriq bilan uni bajarish usuli o'rtasida nomutanosiblik vujudga kelganda .

Bizningcha, muammoli vaziyat muammolarni hal etishning yangi yo'llari va usullarini topish jarayonida yuzaga keladigan holatdir.

Muammoli savollar o'zlashtirilgan bilimlar asosida javob berishni taqozo qilishi bilan ajralib turadi.

Muammoli savollar «Nima uchun?», «Qanday tushunish mumkin?», «Siz nima deb o'ylaysiz?», «Sababi nimada?» kabi turli shakllarda bo'lishi mumkin. Shunga ko'ra, muammoli masalani berilgan topshiriqni to'g'ri bajarishga xizmat qiluvchi,

maqsadga erishishga olib keluvchi, yangi, noma'lum bilimlarni egallash ehtiyojini uyg'otuvchi amaliy yoki nazariy masala sifatida baholash mumkin.

Ta'lim jarayonida berilgan topshiriqni an'anaviy usullarda hal etish mumkin bo'lmasa, hal etishning yangi usulini qo'llash zaruriyati tug'iladi. Muammoli topshiriq shu tariqa yuzaga keladi.

Muammoli ta'lim boshqa o'quv predmetlarida bo'lgani kabi, shubhasiz, ona tilini o'qitish jarayonini takomillashtirishda ham muhim yo'nalishlardan biri bo'lishi mumkin. Chunki u o'quvchilarning bilish faoliyatini ma'lum maqsadga yo'naltirishga xizmat qiladi, darsga ijodiylik bag'ishlaydi va oxir-oqibatda o'quvchilarning aqliy rivoji uchun qulay sharoitlar yaratadi.

Muammoli metod haqida V.Okon shunday fikr bildiradi: «Umumiy ko'rinishdagi muammoli ta'lim deganda, biz muammoli vaziyatlarni tashkil etish, muammolarni shakllantirish (o'quvchilarning o'zi shunga sekin-asta jalb etiladi), muammolarni hal etishda o'quvchilarga zarur yordam berish, ularni tekshirish, nihoyat sistemallashtirish jarayoniga rahbarlik va olingan bilimlarni mustahkamlash kabi harakatlar yig'indisini tushunamiz».

M.I.Maxmutov muammoli metodning asl mohiyatini ma'lum va noma'lum ma'lumotlar o'rtasidagi ziddiyatlarda ekanligini ta'kidlab, shunday deydi: «Muammoli metod asosida tushunish va tushuntirish uchun ilgarigi bilimlar etarli bo'lmagan, o'quvchiga ma'lum bilim, uquv va ko'nikma, yangi dalil, hodisalar o'rtasida dialektik ziddiyat kasb etuvchi o'quv muammosi yotadi».

Fikrimizcha, muammoli ta'lim o'quvchilar oldiga muammoli savol yoki topshiriqlar qo'yish, muammoli vaziyat yaratish, muammolarni mustaqil hal etish, izlanishga o'quvchilarni jalb qilish, yakuniy xulosalar chiqarish kabi jarayonlarni o'z ichiga oladi.

Muammoli ta'limni amalga oshirishda o'qituvchi to'g'ri savol qo'ya bilishi lozim. Boshlang'ich sinflarda ko'pincha, muammoli vaziyat topshiriqning mazmuni yoki masalaning shaklida aks etadi. Topshiriq shartlari o'quvchi ongida muqarrar sur'atda muayyan bir savol tug'iladigan va shu savolga javob qaytarish istagi paydo bo'ladigan qilib tuziladi. O'quvchilar muammoni mustaqil hal etishga intilar ekanlar, yangi bilimlarni egallash bilan bir qatorda, mustaqil fikrlashga ham o'rgana boshlaydilar. Bilish vazifalarini qo'yishning bu usuli tadqiqot refleksiga asoslanadi.

Boshlang'ich sinf ona tili ta'limida muammolilikning bo'lishi mutlaqo tabiiydir. Shu bois darsda muammoli ta'limning material va o'quvchilar tayyorgarligiga imkon beradigan barcha muammolilik elementlaridan foydalanishga intilish lozim. Biroq tegishli o'quv qo'llanmalari va metodik ko'rsatmalar ishlab chiqilmas ekan, muammoli ta'lim muammoligicha qolaveradi. Shu munosabat bilan nafaqat muammoli yondashuvga katta e'tibor berish kerak, balki shaxsiy tajriba va

ilmiy izlanishlarga suyangan holda boshlang'ich sinflarning ona tili darslarida muammoli ta'limdan unumli foydalanish bo'yicha tegishli o'quv qo'llanmalari va metodik tavsiyalar ishlab chiqish muhimdir.

O'qituvchi dars jarayonida tovush, harf, so'z, gap va uning turlari, bo'g'in hamda nutqqa doir bilish muammosini qo'yishda o'quvchilar eksperimental xarakterdagi mustaqil ishga jalb etiladi. O'qituvchi muammoli vaziyat yaratib o'quvchilarni uning hal qilinishi tomon yo'naltirar ekan, taxlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish kabi tafakkur jarayonlaridan biriga ongli ravishda jalb qilish orqali bilimlarni mexanik tarzda eslab qolishdan ongli o'zlashtirishga yo'l ochadi. Bunda muammoli izlanish metodi mantiqiy tadqiqot metodlari bilan qo'shib ketadi va darslik va qo'llanmalar bilan ishlash vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Muammoli izlanish va mustaqil ish metodidan tashqari, boshlang'ich sinf ona tili darslarida faol qo'llanadigan didaktik o'yinlar ham o'quvchilarning ijodiy tafakkurini o'stirishda muhim o'rin tutadi.

O'yin kichik maktab yoshidagi o'quvchilar faoliyatida asosiy o'rinni egallaydi. O'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatidan kelib chiqadigan bo'lsak, o'yin dunyoni va o'zligini anglashda, qiziqishlarini qondirishda asosiy vosita hisoblanadi. Ta'limiy o'yinlar bilimlarni o'zlashtirish jarayonini engillatish va o'yin orqali bilim berish maqsadida yaratilgan.

Biz didaktik o'yinlarni mazmuniga ko'ra tinch o'yinlar, harakatli o'yinlar, aralash tipdagi o'yinlar; shakliga ko'ra musobaqa o'yinlari, sahna o'yinlariga ajratdik. Harakatli o'yinlarga ona tili ta'limi jarayonida qo'llaniladigan musiqali o'yinlar va sahna o'yinlarini misol qilib keltirish mumkin.

Aralash o'yinlar o'zida ham harakatli o'yinlar, ham tinch o'yinlar elementlarini aks ettiradi. Tarqatma materiallar asosida uyushtiriladigan o'yinlar, so'z o'yinlari, kesma harflar bilan o'tkaziladigan o'yinlar tinch o'yinlarga misol bo'la oladi.

O'qituvchi bilan o'quvchilarning hamkorlik faoliyati ta'lim sub'ektining o'zaro muloqotga bo'lgan ehtiyojini qondirish vositasi bo'lib qolmasdan, balki bu faoliyat o'quv materialini o'zlashtirish vositasiga ham aylanishi lozimdir. Ya'ni hamkorlik ikkiyoqlama faollik orqali amalga oshishi mumkin, uni takomillashtirish esa o'sha vositalar bilan qurollanishni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ishmuxamedov R. va b. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – T.: Iste'dod, 2008.
2. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – T.: "O'qituvchi", 2004. -102 b.
3. M.E.Jumayev, M.Y.Yuldasheva, B.U.Mingbayeva, G.A.Mamatova "Boshlang'ich ta'limni o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar" metodik qo'llanma – T.: 2017 y